

KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KONFERENCIA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÁN A MUNKATERMELÉKENYSÉG KÉRDÉSEIRŐL

A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya és az MTA Közgazdaságtudományi Intézet 1959. szeptember 29—október 2. között az Akadémia székházában tudományos konferenciát rendezett a munkatermelékenység kérdéseiről.

A munkatermelékenység problémája a közgazdaságtudomány legtöbbet tárgyalt kérdései közé tartozik. Sokat foglalkoznak a termelékenység fogalmával, mérésével, a termelékenység, az árak, valamint a bérek összefüggésével, elemzik a termelékenység fejlődésének ütemét, vizsgálják a termelékenység növelésének tartalékait, összehasonlításokat végeznek vállalati és nemzetközi szinten stb. A problémának ez a fontossága is indokoltta tette, hogy a közgazdászok első nagyobbméretű, az Akadémia által szervezett tanácskozásán éppen a termelékenységgel összefüggő kérdéseket vitassák meg.

A termelékenység növelése azok közé a problémák közé is tartozik, amelyeknél a tudományos munka nemzetközi koordinálását a szocialista országok közgazdászainak a tudományos együttműködés kérdéseiben múlt év decemberében Prágában tartott nemzetközi értekezlete szükségesnek tartotta. Ez az értekező kimondta, célszerűnek tartja, hogy az egyes országok közgazdaságtudományi intézetei az 1958/60. években erről a témáról — lehetőleg más országok közgazdászainak részvételével — értekezleteket és vitákat szervezzenek. Az ez évben Magyarországon megtartott értekezőnek ennek értelmében a közgazdasági kutatómunka nemzetközi koordinálását is célozta. A konferencia munkájában ennek megfelelően bolgár, csehszlovák, lengyel, NDK, román és szovjet közgazdászok is részt vettek. Az összes külföldi résztvevők száma 19 volt.

A konferencia megnyitóját az Akadémia nagytermében tartották, ahol a megjelenteket *Szabó Imre* akadémikus, az MTA II. Osztályának titkára üdvözölte. Üdvöző szavai után *Friss István*, az MTA levelező tagja, a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatója mondott megnyitót. Előadásában elsősorban három szempontot kiemelve mutatott rá a konferencia témájának nagy jelentőségére. A szocialista és a kapitalista országok között nemzetközi méretekben folyó békés gazdasági versenyben a szocialista országok

célkitűzése, hogy a legfejlettebb kapitalista országokat elérjék és túlszárnyalják. E tekintetben az elért eredmények legfontosabb mutatója a munkatermelékenység színvonala, az egy főre jutó termelés. Ebben fejeződik ki leginkább a gazdasági fejlődés, ami lehetővé teszi a fejlett kapitalista országok elérését és túlszárnyalását az életszínvonal tekintetében is. A szocialista és a kapitalista rendszer között folyó békés gazdasági verseny egyik sajátossága, hogy a szocializmus gazdaságilag kevésbé fejlett országokban győzött először; ezek az országok a termelékenység színvonala tekintetében kezdetben hátrányban voltak. A szocialista rendszer fölényének bizonyítékai közé tartozik, hogy a termelékenység ezekben az országokban gyorsabb ütemben nő, mint a kapitalista országokban. Azonban a termelékenység növekedésének tanulmányozása, nemzetközi összehasonlítása, a növekedés tartalékainak feltárása, valamint az egyes szocialista és kapitalista országokban elért színvonal összehasonlítása és elemzése a békés verseny jelenlegi szakaszában éppen ezért igen nagy jelentőségű.

A szocialista országok gazdasági fejlődésében egyre nagyobb jelentősége van ez országok nemzetközi gazdasági együttműködésének. A szocialista országok közötti nemzetközi munkamegosztás színvonala állandóan emelkedik. A munkamegosztás megtervezésében és létrehozásában az egyes országokban már elért és a jövőben elérhető termelékenységi színvonalnak, e színvonal mérésének, tervezésének és nemzetközi összehasonlításának alapvető jelentősége van. Kézenfekvő persze az is, hogy a szocialista országok nemzetközi munkamegosztása a termelékenység gyorsabb növekedését is elősegíti.

A termelékenység kérdésének Magyarország szempontjából még különleges jelentősége is van. A termelékenység növekedése nálunk — a többi szocialista országokhoz képest — bizonyos mértékben elmaradt. Gazdasági fejlődésünk meggyorsítása a termelékenység növekedési ütemének meggyorsításával, a gazdaságosság szempontjainak egyre sikeresebb érvényesítésével is szoros kapcsolatban van.

Friss István megnyitója után felszólaltak: *Fock Jenő*, az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság titkára, az MTA Közgazdaságtudományi Intézete Tudományos Tanácsának tagja és *dr. Erdei Ferenc* akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára és az MTA Közgazdaságtudományi Intézete Tudományos Tanácsának tagja.

Fock Jenő az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának üdvözlését tolmácsolta és jó munkát kívánt a konferenciának. Utalt arra, hogy a konferencia olyan időpontban tanácskozik, amikor a Központi Bizottság éppen közzétette irányelveit a második öt éves terv elkészítéséhez. Ezeknek az irányelveknek az elkészítéséhez a közgazdászok máris hozzájárultak; egyrészt számos közgazdász közreműködött az irányelvek kidolgozásában, másrészt a közgazdászoknak egy sokkal szélesebb köre, azáltal, hogy a gazdasági fejlődés és a gazdaságpolitika különböző kérdéseinek

kidolgozásában és megvitatásában részt vett, közvetve is elősegítette ezeknek az irányelveknek elkészítését. Az irányelvek megállapítják, hogy a múltban elkövetett gazdaságpolitikai hibákat nagyrészt kijavítottuk. Hogy ez megtörténhetett, ez a közgazdászoknak is érdeme, de hibájuk is és érezniük kell felelősségüket, hogy a kijavítás 3 év alatt *csak nagyrészt történt meg*. Ezért szükséges, hogy a múlt gazdasági fejlődését a közgazdászok részletesen elemezzék és feltárják, mert ilyen módon csökkenthető annak a veszélye, hogy a múltban elkövetett hibákat újból elkövessük. Gazdasági fejlődésünk elemzése azonban természetesen ne legyen a múlt hibáinak öncélú felhánytorgatása, hanem kapcsolódjon szorosan a jelen problémák megoldásához és legyen ebből a szempontból progresszív, előremutató.

A munkatermelékenység növeléséről és az ezzel kapcsolatos feladatokról szólva Fock Jenő megállapította, hogy az 1959/1965 közötti 7 évben az ipari termelés növekedésének csaknem $\frac{2}{3}$ -át a termelékenység növekedésével kell elérni. Ez a célkitűzés visszatükröződik a beruházások belső struktúrájának megváltozásában. A második 5 éves tervben a beruházások összvolumene az előző 5 évhez képest mintegy 50%-kal növekszik, azonban ezen belül a gépi beruházások növekedése 75%.

A beruházásoknak ez a struktúrája összefügg azzal a célkitűzéssel, amely a termelékenység emelése fő eszközének a műszaki fejlesztést tekinti. A műszaki színvonal növelését nem kizárólag az új beruházásokkal kívánjuk elérni, hanem már a felújításokat is össze akarjuk kapcsolni a korszerűsítéssel és általában arra törekszünk, hogy — persze a gazdaságosság követelményeit állandóan szem előtt tartva — a legmodernebb technikát valósítsuk meg. Fock Jenő röviden kitért a műszaki fejlesztéssel kapcsolatban az automatizálás problémájára is és ezzel összefüggésben bíralt két szélsőséges nézetet. Véleménye szerint hibás az a nézet is, amelyik úgy gondolja, hogy már ma Magyarországon a teljes automatizálásra kell törekedni — mert messze vagyunk még attól, hogy nálunk az automatizálás legyen a műszaki fejlesztés döntő tényezője — de az a szemlélet is hibás, amelyik a ténylegesen már ma is meglévő automatizálási lehetőségeket sem veszi figyelembe.

A konferencia vitaanyagát képező referátumokról szólva Fock Jenő röviden megjegyezte, hogy a munkatermelékenység mérése és tervezése természetesen nagyon fontos kérdések, azonban a legfontosabb a termelékenység növelése, ezzel pedig a referátumoknak csak kisebb része foglalkozik közvetlenül. Javasolta, hogy a vitákban erre nagy figyelmet fordítsanak. Helyeselte azt is, hogy a referátumok fontos kérdésként vetik fel a termelékenység nemzetközi összehasonlítását, de nézete szerint nem szabad megfélemlíteni a hazai gyárak közötti összehasonlításról sem, mert ez közvetlenebb lehetőséget nyújt a termelékenység növelése tartalékainak feltárására.

Erdei Ferenc a konferencia résztvevőit az Akadémia Elnökségének nevében üdvözölte. Hozzászólásában ezután azzal foglalkozott, hogy a közgazda-

sági kutatások gyakorlati alkalmazásainak lehetősége éppúgy fennáll, mint a természettudományi kutatásoké. Bizonyos vonatkozásban a közgazdasági kutatás eredményeinek alkalmazása még fontosabb, mert egy-egy tudományos eredmény alkalmazhatóságának köre többnyire szélesebb, mint a természettudományos kutatásnál. Ezzel kapcsolatban utalt arra, hogy a mezőgazdaságban a munkatermelékenységre vonatkozó kutatások alkalmazása különösen szembeötlő. A termelékenység figyelemmel kísérése hozzásegít ahhoz, hogy a termelés fejlesztése kérdéseiben ne egyes agrotechnikai eljárások „korszerűsége”, hanem valóban komplex közgazdasági összefüggések alapján lehessen állást foglalni.

A munkatermelékenység problémája a mezőgazdaságban fokozatosan került előtérbe. Régebben főként a *fajlagos hozamok* növelését, tehát a terület-egység vagy egy állat stb. hozamát tekintették elsődlegesnek és ezzel kapcsolatban minden módszert helyesnek, ami a fajlagos hozamot növeli. Ez a szemlélet azonban elhanyagolja a gazdaságosságot és tulajdonképpen agrotechnikai eljárásokkal helyettesíti a gazdaságosság vizsgálatát. Később fokozatosan előtérbe jutott a termelésnek a *ráfordítás* oldala, ezzel együtt a gazdaságosság és a termelékenység problémái. — A termelékenység a mezőgazdaságban és az iparban, jelentős különbségek ellenére, alapvetően azonos problémákat vet fel, ezért a különböző ágazatok szakemberei számára egymás vizsgálatainak tanulmányozása is nagyon hasznos lehet.

A konferencia tanácskozásai ipari és mezőgazdasági tagozatokban folytak. Az *ipari tagozat* először a munkatermelékenység mérésével foglalkozott, ideértve a termelékenység nemzetközi összehasonlításával és a munkatermelékenység fogalmával összefüggő problémákat is. Első ülésén — melyen a tanácskozásokat *Péter György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, egyetemi tanár, az MTA Közgazdaságtudományi Intézete Tudományos Tanácsának tagja vezette — a következő referátumokat vitatták meg:

Alexej Balek—Alois Cervený, a Csehszlovák Statisztikai Hivatal főosztályvezetői: A munkatermelékenység nemzetközi összehasonlítása. A munkatermelékenység vizsgálatának új tapasztalatai a Csehszlovák Köztársaságban.

Friedrich Behrens akadémikus, az NDK Tudományos Akadémiája Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársa: A munka kettős jellege, a munkatermelékenység és az önköltség.

Lukács Ottó, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője: A munkatermelékenység közvetlen mérésének tapasztalatai Magyarországon.

Ollé Lajos, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem docense: A munkatermelékenység mutatószámainak jellege és tartalma.

Gerhard Richter, a leipzig-i egyetem tanára: A holt munka befolyása a munka termelékenységére és ennek figyelembevétele a munkatermelékenység mérésénél.

Román Zoltán, a Központi Statisztikai Hivatal főelőadója: A munkatermelékenység színvonalának nemzetközi összehasonlítása a szocialista országokban.

Zdenek Tlustý, a Csehszlovák Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársa: Néhány megjegyzés a társadalmi munka termelékenységének méréséről.

A vita bevezetéseként a referátumok szerzői tanulmányuk legfőbb gondolatait röviden kiemelték, illetőleg azokhoz még bizonyos további gondolatokat fűztek. Az ezután lefolytatott vitában felszólaltak még: *M. N. Demcsenko*, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársa, kandidátus és *A. V. Vorobjova*, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársa, kandidátus, *Kecső István*, az Épületelemgyár osztályvezetője, *Pusztai Béla*, a Szállítóberendezések Gyára főosztályvezetője, *Havas Péter*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetőhelyettese, *Vajda Imre*, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanára, *Gellért Endre*, a Központi Statisztikai Hivatal főelőadója, *Bod Péter*, az MTA Matematikai Intézetének munkatársa.

Alexej Balek és *Alois Cerveny* referátumukban a munkatermelékenység mérése tekintetében az utóbbi időben Csehszlovákiában szerzett tapasztalatokról számoltak be. 1957 óta a teljes termelési érték mellett a nettó termelést is kiszámítják, azonban csak folyóáron, ezért ezt az összehasonlítható árakra történő átszámítás lehetőségének hiányában a termelékenység növekedése dinamikájának mérésére nem tudják felhasználni. A munkatermelékenység mutatóit felhasználják a munkabérialap színvonalának megállapításánál, valamint annak megítélésénél, hogy helyesen használták-e fel a munkabérialapot.

Azzal a kérdéssel, hogy a termelékenység mérésére milyen mutatószám a legmegfelelőbb, illetőleg a különböző mutatószámok jellegével és értelmezésével *Ollé Lajos*, *Gerhard Richter*, *Zdenek Tlustý* és *Friedrich Behrens* foglalkoztak. *Ollé Lajos* referátumában a különböző mutatószámokat statisztikai szempontból elemzi és megállapítja, hogy végeredményben a nettó jellegű mutatószámok a legalkalmasabbak a termelékenység mérésére. Nettó jellegű mutatószámnak azonban nemcsak a vállalatok és iparágak nettó termelése kiszámítása alapján nyert mutatószámokat tekinti, hanem azokat is, amelyeket közelítő módszerekkel (nagyobbrészt terméksorok alapján) képeznek; ezeket a helyettesítő sorokat a nettó termelés vagy a munkáslétszám, esetleg a bérek arányával súlyozva (ilyenek a KSH jelenlegi nettó termelési indexei is). Nettó jellegűnek tekinti az ún. közvetlen termelékenységmérés módszer alapján nyert mutatószámokat is.

Gerhard Richter és *Zdenek Tlustý* ugyancsak a nettó termelés alapján számított termelékenységi mutatót tekintik megfelelőnek. Hivatkoznak a bruttó termelési és termelékenységi mutatók közismert hibáira és a nettó

mutatót nemcsak — sőt nem is elsősorban — gyakorlati megfontolások alapján tekintik alkalmasabbnak, hanem elvi, közgazdasági meggondolások alapján. Elméleti alapon és matematikai képletek segítségével bizonyítják, hogy a nettó termelékenységmérés — a bruttó méréssel szemben — kielégíti azt a marxi követelményt, amely szerint a társadalmi munka termelékenysége csak akkor emelkedik, ha a termelési folyamatban elért élőmunka-megtakarítás nagyobb, mint a holtmunka-többletráfördítés. Rámutatnak persze arra, hogy a gyakorlati mérésben a nettó termelékenység mutatója csak akkor használható, ha az árak a társadalmi munkaráfordításokkal arányosak és arra is, hogy a jelenlegi árrendszer ennek nem felel meg. Véleményük szerint olyan árrendszerre volna szükség, amely ezt a követelményt — ha nem is egészen pontosan, de legalább lényegileg — kielégíti.

Eltérő ettől *Friedrich Behrens* állásfoglalása. Véleménye szerint hiba az, hogy a termelékenység problémájának vizsgálatánál eltekintenek attól, hogy a társadalmi munka értékformában jelenik meg. Szerinte a termelékenységet bruttó módszerrel (a teljes termeléssel) kell mérni, mert csak az élőmunka termelékenysége alakulásának van közgazdasági értelme. Persze fontos figyelemmel kísérni a holtmunka-felhasználások alakulását is, erre azonban nem olyan mutatószám alkalmas, amelyik megkísérli az élő- és holtmunkaráfordítások együttes figyelembevételét, hanem az önköltség alakulásának a termelékenység alakulásával párhuzamos mérése.

Lukács Ottó referátuma a termelékenység közvetlen mérésének módszeréről és az e tekintetben szerzett hazai tapasztalatokról számolt be. A közvetlen mérésnek az a lényege, hogy a termelékenységet a termékegységekre jutó munkaidő-ráfördítések alapján termékenként méri. Amennyiben vállalatokra vagy iparágakra kell a termelékenység alakulását kiszámítani, az egyes termékekre vonatkozó termelékenységi mutatószámok súlyozott átlagolására van szükség. A módszer tehát csak reprezentatív lehet, miután nyilván az összes termékek tekintetbevétele gyakorlati okokból nem lehetséges. Előnye, hogy értékadatok alkalmazására nincs szükség, így elesnek a problémák, amelyeket az árak változása vagy nemzetközi összehasonlításnál az árrendszerek különbözősége okoz.

A termelékenység nemzetközi összehasonlításának fontos problémáját tárgyalta *Román Zoltán*. Rámutatott arra, hogy ezzel a kérdéssel a szocialista országok közgazdasági irodalma meglehetősen keveset foglalkozott, noha ilyen vizsgálatok elvégzésére és az eredmények felhasználására szocialista országok között sokkal nagyobb lehetőség van, mint kapitalista országok között. A termelékenység nemzetközi összehasonlításánál foglalkozni kell a termelékenység *színvonalával*, növekedésének *ütemével* és a termelékenységet meghatározó *tényezők* összehasonlításával. A referátumban a fenti kérdések közül főként az elsőt tárgyalja. A fő problémát az összehasonlíthatóság jelenti mind a termékek köre, mind a termelési szerkezet, mind a ráfordítások

tekintetében. A referátum Magyarország, valamint a Szovjetunió és Lengyelország termelékenységi színvonalának összehasonlítására néhány — elsősorban a javasolt módszerek illusztrálását célzó — példát is hoz.

✧

A vitában felvetődött számos fontos kérdés közül itt csak néhányat tudunk ismertetni. A felszólalók rámutattak arra, hogy a munkatermelékenység alakulásának közgazdaságilag igen bonyolult folyamatát általában nem lehet egyetlen és nem lehet minden iparág, illetőleg a különböző szintek (vállalati, iparági, népgazdasági) számára *azonos* mutatószámmal kifejezni (*Kecső István*). Megjegyezték, hogy ami a különböző módszereket illeti, a referátumok által javasoltak — így például a termelékenység mérése a nettó termelés alapján vagy a termelékenység közvetlen mérése — sem tekinthetők egészen pontosnak. A KSH által számolt nettó termelési index is közelítő módszerekkel készül, ami pontosságát csökkenti, noha ennek ellenére kiszámítása kétségtelenül igen hasznos. A közvetlen mérés is sok nehézséggel jár; ilyenek például — különösen a gépiparban — a gyártmányok összehasonlíthatóságának problémája, a felhasznált órák mérése gyártmányonként. Kétséges, hogy az így okozott hibák több gyártmány vizsgálata esetén valóban kiegyenlítődnek-e. Nehézséget okozhat a befejezetlen állomány változása is. Mindebből az következik, hogy a közvetlen mérés nem feltétlenül jobb, mint a gyárak egy részében a termelékenység mérésére már régebben alkalmazott normaórás módszer (*Pusztai Béla*). A gépiparban egyébként a gyártmánystruktúra sokfélesége és változása miatt a termelékenységmérés bármely módszerének speciális problémái vannak (*Gellért Endre*).

A termelékenység mérésének, mégpedig mind a dinamikus, mind a térbeli összehasonlításnak nagy problémája a gyártmányválaszték viszonylag gyors változása, illetőleg a gyártmánystruktúra eltérése, ha nemzetközi összehasonlításról van szó. — Az összes társadalmi ráfordítások figyelembevétele — tehát az élő- és a holtmunka egy időben történő figyelembevétele, sőt az importban megtestesülő társadalmi ráfordítások és az amortizáció figyelembevétele is — lehetségessé válhat az ágazati kapcsolatok mérlege alapján, elektronikus számológépek igénybevételével (*Havas Péter*).

Ráműtattak arra is, hogy az élő- és holtmunka figyelembevétele és ily módon a társadalmi munka termelékenységének közvetlenül történő mérése elektronikus számológépek segítségével is csak *nagyobb termékcsoporthoz* lehetséges, termékenként külön-külön nem (*Bod Péter*). Az ilyen számításnál viszont számos elméleti probléma vetődik fel. Az órákban kifejezett ráfordítások nem tekinthetők minden további nélkül azonosnak, például mert különbség van az egyszerű és a bonyolult munka között. Ha ezeket is tekintetbe akarjuk venni, akkor viszont már eljutunk az ár- és értékproblémákhoz.

Vajda Imre a munkatermelékenység nemzetközi összehasonlításával kapcsolatban arra utalt, hogy a feldolgozó iparágakban a jelenleg ismert legkedvezőbb technika a helytől és a külső körülményektől többé-kevésbé függetlenül megteremthető, minthogy itt a természeti adottságok hatása nem jelentős. A szocialista országok közötti nemzetközi munkamegosztás tekintetében itt tehát nem azon van a hangsúly, hogy a jelenlegi termelékenység hol magasabb, hanem azon, hogy az összehasonlítható adatok alapján döntsék el, milyen termelékenységi színvonalat kell és lehet elérni a nemzetközi szakosítás alapján. Véleménye szerint a szocialista nemzetközi munkamegosztás kibontakoztatásához szükség van az árrendszer és az adatszolgáltatás összehasonlíthatóvá tételére.

Felszólaltak a vitában *M. N. Demcsenko* és *A. V. Vorobjova*. Rámutattak arra, hogy a termelékenység mérésének célja elsősorban a növekedés tartalékainak feltárása és ilyen módon a termelékenység növekedése ütemének meggyorsítása. A Szovjetunióban számos kutatóintézet foglalkozik a termelékenység problémáival; arra törekszenek, hogy a mutatók egységes rendszerét dolgozzák ki az üzemektől egészen a Tervhivatalig. A termelékenység különböző mutatói között különös jelentőséget kell tulajdonítani a munkaigényesség mutatóinak. — Indokolt ugyan a törekvés a különböző mutatók megjavítására és a kísérlet új mutatók bevezetésére, azonban az egy főre jutó teljes termelés (bruttó) mutatójának még sokáig elsődleges szerepe lesz, többek között mert a múltban ilyen módon történt a mérés és nem lehetne más mutatók szerint több évtizedre visszamenően rekonstruálni a termelékenység alakulását (*M. N. Demcsenko*). A termelékenység mérésének megjavítását illetően háromféle probléma van jelenleg előtérben. Ezek: a régi mutatók megjavítása, illetőleg ezek alapján újak szerkesztése, a termelékenység mérése a holtmunka figyelembevételével, illetőleg az összes társadalmi munka alapján, valamint a termelékenységnövekedés egyes tényezőinek és ezek hatékonyságának elemzése. Ezek közül a legtöbb tapasztalattal az első tekintetében rendelkezünk. Bizonyos kezdeti eredmények vannak a második vonatkozásában is és itt különösen a nettó termelés alapján történő mérésre törekedtek, míg a legkevesebb eredményt a harmadik kérdésben lehet felmutatni és ezért ezt kell jelenleg a legfontosabb feladatnak tekinteni (*A. V. Vorobjova*).

A vita összefoglalójaként *Péter György* megállapította, hogy a tanácskozás hasznos volt, mégpedig nem azért, mintha a felszólalók egymással mind egyetértettek volna. A problémák megoldása szempontjából éppen a viták hasznosak, mert hozzásegítettek ahhoz, hogy jobban megismerjük egymást és egymás nézeteit. Már a vitára való felkészülés előtérbe állította a termelékenység problémáit és a konferencia hatásaként kialakuló beszélgetés, levelezés és folyóirat-vita a további kutatómunkát minden bizonnyal ösztönözni fogja.

A konferencia második napján és harmadik napjának délelőttjén *Ajtai Miklós*, az Országos Tervhivatal elnökhelyettese vezette a vitát. Ezen a napon a következő referátumokat vitatták meg:

Bontó László, az Országos Tervhivatal osztályvezetője: A termelékenység alakulásának néhány kérdése a vegyiparban, különös tekintettel az automatizálásra és a dolgozók szakmai színvonalának emelésére.

Cukor György, az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatóhelyettese: Az ipari munkatermelékenység távlati tervezésének néhány problémája.

M. N. Demcsenko, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársa, kandidátus: A munkaigényesség mutatóinak alkalmazása a munkatermelékenység tervezésénél.

Fáth János, a Budapesti Műszaki Egyetem tanszékvezető docense: A munkatermelékenység növelésére irányuló követelmények szerepe gépesítésnél, automatizálásnál.

Hetényi István—Gadó Ottó, az Országos Tervhivatal főosztályvezetői: Az ipari munkatermelékenység népgazdasági tervezésének egyes kérdései.

Klár János, a Budapesti Műszaki Egyetem tanára: Az ipari kutatás jelentősége a munka termelékenységének emelésében.

Salamon József, a Kohó- és Gépipari Minisztérium főosztályvezetőhelyettese: A termelékenység növelésének néhány gyakorlati kérdése vacuumtechnikai nagyüzemben.

A. V. Vorobjova, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársa, kandidátus: A termelési eszközökben tárgyiasult munka megtakarításának tendenciái és irányai.

Milos Pick—Karel Hopp, a csehszlovák Tervhivatal munkatársai: Néhány megjegyzés a munkatermelékenység tervezésének kérdéseire.

A referátumok a munkatermelékenység tervezése, a növekedés tartalmi és ezen belül a műszaki fejlesztés és a termelékenység kölcsönös kapcsolataival foglalkoztak.

M. N. Demcsenko tanulmánya utal arra, hogy a termelékenység tervezése — hozzájárulva a termelékenység növelésének elősegítéséhez — fontos szerepet játszik a társadalmi termelés növelése, valamint a nemzeti jövedelem ebből fakadó növelése kedvező feltételeinek megteremtésében. Egyben hozzájárul a munkaerő-tartalékok helyes elosztásához az ágazatok között, a munka szerinti elosztás (bérezés) helyes elveinek érvényesítéséhez, a kvalifikált munkaerő megfelelő újratermeléséhez stb. Magának a tervezésnek a feladata a termelékenység növekedési ütemének megállapítása, a növekedést biztosító tényezők felderítése és azok hatásának értékelése; a termelékenység növekedése és a munkabér közötti kölcsönös viszony megállapítása. A tanulmány rendszerezést ad azokról a tényezőkről, amelyek a munkaigényesség növekedését vagy csökkenését előidézhetik, majd ismerteti az összefüggéseket, amelyek

segítségével a munkatermelékenység változása kiszámítható, ha ismeretes a munkaigényesség valamely elemének változása, valamint a termék teljes munkaigénye. Így például az adott képletek segítségével ki lehet számítani a termelékenység változását, ha ismeretes a közvetett dolgozó létszám változása, egy-egy művelet munkaigényességének csökkenése stb. vagy ezeknek az elemeknek a különböző kombinációja.

A munka termelékenységének népgazdasági szintű tervezésével foglalkoztak *Cukor György, Gadó Ottó—Hetényi István és Milos Pick—Karel Hopp* tanulmányai. *Cukor György* tanulmánya szerint a termelékenység tervezése történhet az elmúlt időszak fejlődésének valamilyen extrapolációja vagy a termelékenység színvonalát kialakító tényezők alapján. Mindkét módszernek azonban elég szűk korlátai vannak és ez idő szerint hosszabb időszakra pontos tervezést nem tesznek lehetővé. A munkatermelékenység terve a népgazdasági tervek rendszerében először a különböző mérlegek közötti összhangot (pl. a termelési és a munkaerőterv közötti összhangot) biztosítja, távlati tervezésnél pedig magának a tervezésnek egyik kiindulópontja lehet. A tervezést megkönnyíti, hogy nem kell a termelékenység abszolút színvonalát közvetlenül megtervezni, hanem csak annak változását a szóban forgó időszakban. A tervezés kiinduló adatai (amelyeket részletesen kell ismerni): a bázisadatok tényiszámái és a termelékenység változásának irányvonala több évre visszamenően. A tényezők alapján történő tervezésnél a főbb tényezők a technika színvonala, a kapacitáskihasználás változása, a munkaerők szakképzettsége és a természeti tényezők lehetnek, eltekintve a szociális és a társadalmi tényezőktől. A tervezés megjavítását szolgálhatja a termelékenység nemzetközi összehasonlításának fejlesztése. — A termelékenység tervezése jelenleg tudományosan csak kevésbé megalapozott, bár gyakorlati végrehajtása jobb, mint elméleti megalapozottsága.

Gadó Ottó—Hetényi István tanulmánya röviden elemzi az ipari munkatermelékenység alakulását az elmúlt időszakban. A termelékenység tervezése megfelelő módszerének a tényezők alapján történő tervezését tekinti, az extrapolációt pedig a kiindulás, az első vázlatok időszakában tartja alkalmazhatónak. Kitér az egyes főbb tényezők ismertetésére és a tervezésben való felhasználására. Ezek: a termelés anyagi-műszaki tényezői, a természeti tényezők, a személyi (szubjektív) tényezők, például a szakképzettség változása, a vezetés hatékonysága, a munkához való viszony stb.; és végül a mérés szempontjából a termelékenységi mutatók bizonyos torzító hatásai.

A referátum szerzőinek véleménye szerint továbbra sem lenne helyes Magyarországon az egy főre jutó termelési érték mutatójával kifejezett termelékenységi feladat *kötelező* előírása a vállalati tervben. Az utóbbi években behizonyosodott, hogy helyes tervezés és az anyagi ösztönzés megfelelő alkalmazása esetén a vállalatok fokozatosan rátérnek arra, hogy a nyereséget a termelékenység tartalékainak feltárásával és a műszaki fejlesztéssel növel-

jék. — Természetesen a kötelező terv előírásának mellőzése semmiképpen sem jelentheti azt, hogy le kellene mondani a termelékenység növelésére ösztönző társadalmi felvilágosító munkáról.

M. Pick és *K. Hopp* tanulmányukban elsősorban a munkatermelékenység növekedésének tervezése és a technikai fejlesztés közötti kapcsolatokat elemzik. Rámutatnak arra, hogy a technikai haladás kétségtelenül a munkatermelékenység növekedésének fő tényezője, azonban a termelékenység növekedése nemcsak a technikától, hanem a technika felhasználásának színvonalától, tehát az emberektől is függ. A technikai fejlesztés és a termelékenység közötti összefüggés időszakonként változhat. A csehszlovák ipar államosítása utáni években a technikai haladásra a termelékenység egész növekedésének alig 1/3-a jutott; jelenleg a technikai haladás adja a munkatermelékenység növekedésének mintegy felét, a harmadik 5 éves tervben $\frac{2}{3}$ -át. — A technikai színvonal növelésénél természetesen nem lehet akármilyen új technikával megelégedni, hanem olyat kell választani, amely a termelékenység legnagyobb növekedését viszonylag a legkisebb technikai felszereltséggel (tehát beruházással) éri el.

A. V. Vorobjova kandidátus tanulmánya azt fejtegeti, hogy a technikai fejlődéssel és a termelékenység növekedésével a holtmunka részaránya egy-egy termelési folyamaton belül állandóan nő, ennek következtében a termelékenység növelése szempontjából állandóan nő a tárgyiasult munka megtakarításának jelentősége. Ezért a munkatermelékenység problémájának vizsgálata csupán az élőmunka-megtakarítások szempontjából egyoldalú és hibás. Utal arra, hogy mind ez ideig nem találták meg a nyilvántartás gyakorlati módszereit, hogy az élő- és tárgyiasult munka ráfordításait, illetőleg megtakarítását egységes módon természetes mértékegységben mérjék. Segítséget adnak az ilyen jellegű „teljes számbavételhez” különféle, most is használatban levő statisztikák, illetőleg nyilvántartások, mint a termékegységre jutó anyagfelhasználás adatai, a berendezések kihasználásának mutatói, az önköltség-adatok, az álló- és forgóalapok számviteli nyilvántartása. A tanulmány a továbbiakban utal arra, hogy a tárgyiasult munka részarányának növekedése, illetőleg az eleven munka arányának csökkenése csak tendencia, amelyik nem minden iparágban és nem állandóan érvényesül, a technikai fejlődés következtében ellenkező jellegű változások is történhetnek.

Bontó László tanulmánya a termelékenység néhány problémáját tárgyalta a vegyiparban. Véleménye szerint a vegyiparban a munka termelékenységét nem a munkáslétszám, hanem az összes alkalmazottak létszáma alapján célszerű mérni. Az automatizálás növekedése következtében ugyanis a produktív és nem produktív munkások, valamint a munkások és alkalmazottak elhatárolásának értelmezhetősége eltűnik. A munkások szakmai színvonala növelésének a vegyiparban ugyancsak — az automatizálás elterjedése következtében — igen nagy a jelentősége. Ezenkívül foglalkozott az optimális üzemnagyság

problémájával, valamint a különböző, a vegyiparban lehetséges technológiák által elérhető termelékenységnövekedéssel.

Salamon József referátuma az Egyesült Izzó tapasztalatai alapján készült. Kitér a KGM új tervezési és vezetési módszerének előnyére a termelékenység növelése szempontjából (hogy ti. nem ösztönöz a termelékenység *látszólagos* növelésére), beszél arról, hogy a vállalatoknál a termelékenységnövelés a múltban helytelenül elsősorban a munkaügyi szervek feladata volt; szükségesnek tartja, hogy az önköltségsökkentési terv alapján, illetőleg ezzel együtt terv készüljön a termelékenység növelésére, amelynek alapján az összes vállalati szervek megkapják feladataikat, majd a termelékenység növelésére vonatkozó, az Egyesült Izzóban alkalmazott módszereket ismertet és taglalja azok általánosabb alkalmazhatóságát, pl. a szerszámkészítő munka termelékenységének növelését, az ún. bontott szerelést, amely a betanulást megkönnyíti és meggyorsítja stb.

Fáth János referátumában a műszaki fejlesztés egyik legfontosabb területének, a gépesítésnek és az automatizálásnak a termelékenységgel való kapcsolatáról szolt. Elméleti megfontolások és gyakorlati példák elemzése alapján mutat rá arra, hogy milyen feltételek teljesítése szükséges ahhoz, hogy a gépesítés és az automatizálás a társadalmi méretekben mért termelékenység növekedését eredményezze, illetőleg hogy gazdaságos legyen. Itt többek között rámutat arra, hogy a hazai körülmények között az automatizálás többnyire olyankor gazdaságos, amikor az nemcsak élőmunkamegtakarítást, hanem holtmunkamegtakarítást (anyagtakarékoságot) is eredményez.

Klár János tanulmánya a kutatómunka és a termelékenység összefüggéseit elemzi. Hangsúlyozza, hogy a technikai fejlődésnek a kutatás elengedhetetlen feltétele, azonban ügyelni kell arra, hogy maga a kutatómunka is hatékony legyen és hogy a kutatómunka eredményei a gyakorlatban valóban gazdaságosan alkalmazhatók legyenek, mert a termelékenység növekedése csak így biztosítható. Részletesen foglalkozik a kutatómunka hatékony megszervezésének feltételeivel, különbséget téve itt az alapkutatás között, ahol közvetlen gyakorlati eredményekre még nem lehet számítani és az alkalmazott ipari kutatás között, amelynél a kutatás eredményének próbája és egyben közvetlen célkitűzése a gyakorlati ipari alkalmazás.

A vitában a hozzászólók részletesen foglalkoztak a termelékenység növelésének tartalékaival, nagyjából üzem tapasztalatok alapján. Megállapították például, tévedés azt hinni, hogy a folyamatos, szalagszerű gyártás csak igen nagy szériák esetén lehet gazdaságos (*Haraszti István*). A Dinamó Villamosforgógép Gyárban az egész gyártást szalagszerű módszerekkel átszervezték, így elérték, hogy az egy teljesített órára jutó termelés 80%-kal nőtt, az önköltség pedig 35%-kal csökkent. A gyárat a rend és a szervezettség jellemzi, ennek következtében javult a minőség, csökkent a selejt. Mindez

lehetővé vált közepes és kis szériák gyártása mellett, a szükséges beruházások pedig igen gyorsan megtérültek. — A híradástechnikában a gyártmányfejlesztésnek van a termelékenység növelése szempontjából igen nagy jelentősége és a gyártásfejlesztésnél is tekintettel kell lenni arra, hogy egyrészt az iparág gyártmányai viszonylag gyorsan elavulnak, tehát gyakran kell új gyártmányokat bevezetni, másrészt hogy a szerelésnek az alkatrészgyártáshoz képest igen nagy a jelentősége (*Bálint Róbert*).

Frantisek Kutta a Csehszlovákiában szerzett tapasztalatokról számolt be. Az ipar újonnan bevezetett irányítási rendszere a termelékenység növelését elő fogja segíteni. Technikai vonatkozásban sokat lehet várni az automatizálás helyes, az adottságoknak megfelelő alkalmazásától — mert van rosszul alkalmazott automatizálás is — valamint a sorozatnagyság növelésétől.

A textilipar példája is azt igazolja, hogy nem minden esetben „a legkorszerűbb” technika vagy az automatizálás a legeredményesebb. A fejlesztési tervek elkészítésénél elemezni kell magát a termelési folyamatot. Ez a fiondai munkánál például azt mutatja, hogy a szükséges élőmunkának 11%-a a gépi munka ellenőrzésére fordított kézimunka, 10% az anyagellátás, 14% a termelés leszedése, 8,8% a szakadások megszüntetése; a további a karbantartás, takarítás, szállítás munkája (*Kozmutza Pál*).

A legnagyobb tétel tehát a leszedés. Ez csökkenthető automatagépek beállítása révén, a gyakorlatban azonban sokkal hatékonyabbnak bizonyultak egyéb módszerek, például a csévék nagyságának növelése.

Többen mutattak rá arra is, hogy az automatizálás gazdaságossága abban is megnyilvánul, hogy nemcsak az élőmunka mennyisége, sőt nemcsak az anyagfelhasználás csökken, hanem a termékek használhatósága, élettartama is növekszik. A gépkocsiabronsz-köpenyek gyártásánál például a második 5 éves tervben beállítandó automata-berendezés segítségével az abroncs-köpenyek élettartama 30–35 ezer km-ről 60 ezer km-re növelhető (*Huszár Andor*).

Foglalkoztak a vitában a műszaki fejlesztés jelentőségével is. A technikai haladással nemcsak az jár együtt, hogy a termék értékében viszonylag több a holtmunka (anyag), hanem egyre növekvő mértékben tartalmaz a termék előzőleg elvégzett szellemi munkát, mégpedig többnyire kutatómunkát (*Szaksits-Doroszlói György*). Éppen ezért nagyon fontos, hogy az ilyen kutatómunka gazdaságos legyen, a gazdaságosság megtervezése és mérése különböző módszerekkel megközelíthető.

A termelékenység és a technikai fejlődés kapcsolatával függ össze, hogy a termelékenység mérésénél „dinamikus” szemléletre van szükség (*Cságoty Ferenc*). Nemcsak azt kell ugyanis tekintetbe venni, hogy valamilyen adott időszakban a termelékenység hogyan alakult, hanem azt is, hogy a szóban forgó időszakban a termelékenység további növelését hogyan készítették elő. A kőolajbányászatban például rendkívül gazdaságtalan volna egy adott időszakban a termelékenység maximális növelésére törekedni. A kutak hozama

ugyanis fokozható, de ilyen módon a kőolajkincs kisebb része nyerhető csak ki, a jövőben a kutak hozama erősen csökkenni fog.

Többen foglalkoztak a mérés speciális problémáival. *Nikolas Schwarcz* beszámolt a termelékenység vizsgálata terén a Román Népköztársaságban elért eredményekről. Véleménye szerint a mérés helyes módszerénél két mutatóra van szükség, egyre, amely az élőmunka termelékenységét és másokra, amely az egész társadalmi munkaráfordítás termelékenységét mutatja. Persze külön módszereket kell alkalmazni aszerint, hogy a mutatókat hol, milyen területen és milyen szinten alkalmazzák. *Alfred Tomm* ismertette az NDK-ban a munkatermelékenység munkaigényességen alapuló mérése tekintetében elért eredményeket és felhívta a figyelmet arra, hogy az ilyen módszerek fejlesztése jelentős eredményekkel kecsegtet.

Többen utaltak a termelékenység mérésének speciális problémáira egy-egy iparágban és arra, hogy az általános módszerek, például a villamosenergia-termelésben (*Tóke Géza*) és a ruházati iparban (*Simán Miklós*) nem alkalmazhatók megfelelően.

A munkatermelékenység tervezésével kapcsolatban felszólalók megemlézték, hogy — noha a tényezők alapján történő tervezés adhat csak megnyugtató eredményeket — az extrapolációs módszer még sokáig nem lesz kiküszöbölhető a szocialista országok tervezési gyakorlatából sem (*Frigyes Ervin*). A termelékenység tervezésénél kapcsolatot kellene teremteni a termelékenység számítása és a beruházás gazdaságosságának számítása között. A termelékenység számításánál ugyanis a beruházás gazdaságosságával szemben az egyszeri holtmunka-ráfordítások eszköz lekötési hányadát nem vesszük tekintetbe. Ez pedig igen fontos tényező, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy egy új munkahely létrehozásához vagy egy munkaerő felszabadításához szükséges beruházások rendkívül széles határok között ingadozhatnak (*Turánszki Miklós*). — A termelékenység tényezők szerinti tervezésénél különbséget kell tenni a tekintetben, hogy milyen távlatra vonatkozik a tervezés. Hosszabb időszakra a technika színvonala a döntő tényező (*Spiró Miklós*) és ezért a termelékenység és a műszaki fejlesztés tervezése között szoros kapcsolatot kell teremteni.

A vita összefoglalásaként *Ajtai Miklós* szintén rámutatott arra, hogy hasznos és helyes a gyakorlati és elméleti szakemberek, valamint a különböző szocialista országok szakembereinek közös vitája tudományos kérdésekről és hogy az ilyen vitát a szakirodalom tanulmányozása, a levelezés vagy egyéb módszer nem pótolhatja. Természetesen a vita eredményeinek igazán gyümölcsöző felhasználása későbbi feladat, minthogy — már csak az idő korlátozott volta miatt is — magán a konferencián az összes következtetések levonása nem is lehetséges.

A lefolytatott vita fontos eredményének kell tekinteni, hogy több kérdésben azonos vélemény alakult ki, túlmenően azokon a problémákon, amelyek tekintetében már a múltban is egységes volt a közgazdászok álláspontja, mint például a munkatermelékenység egész problémakörének a jelentősége tekintetében. Az egységes állásfoglalást persze nem úgy kell érteni, hogy az összes részvevőknek azonos lett volna az álláspontja, hiszen természetesen minden részvevő nem is foglalhatott állást minden kérdésben. Még az egyes kérdésekhez hozzászólók nézetei között is lehettek kisebb eltérések, azonban egyértelműen megállapítható volt, hogy több fontos problémakör tekintetében az álláspont lényegében egységes. Más fontos kérdésekben egyértelművé vált, milyen kérdések vitatottak és miben áll a vita lényege. Végül felvetődtek olyan problémák, amelyek tekintetében további vizsgálatok és alapos kutatómunka szükséges.

A konferencia résztvevői egyetértettek abban, hogy a termelékenység méréséhez nem egy, hanem több mutatóra van szükség. Néhányan kihangsúlyozták, hogy a méréshez a mutatók *egész rendszere* szükséges és a különféle termelékenységi mutatószámok alkalmazásánál tekintettel kell lenni az alkalmazás helyére és céljára. Több mutató alkalmazására azért is szükség van, mert így a gazdasági jelenségnek több oldalát lehet megfigyelni és a különböző mutatók *eltéréséből* is már fontos következtetéseket lehet levonni. — Többen arról is beszámoltak, hogy egy-egy iparágban speciális termelékenységi mutatószámok alkalmazásával kísérleteznek. Így például a ruházati iparban indokoltnak látják olyan mutatószám kidolgozását is, amely a felhasznált anyag mennyiségének vagy értékének változásától eltekint, mert ily módon kiküszöbölhetők azok a torzítások, amelyeket egyébként a divat vagy a felhasznált anyag minőségének változása okozhat.

Érdemes ebből a szempontból utalni arra a tényre, hogy a KSH kb. 2 éve már kétféle termelékenységi mutatót számít ki az egyes iparágakra, iparcsoportokra és az egész iparra. Kiszámítják az egy munkásra jutó vállalati teljes termelés mutatóján kívül az egy munkásra jutó nettó termelés mutatóját is. Ez a módszer — noha a nettó termelés mérése csak közelítő eljárásokkal lehetséges és ezeknek a közelítő eljárásoknak az értéke, megbízhatósága a különböző iparágakban nem is egyforma — gazdaságpolitikai szempontból fontos következtetések levonását teszi lehetővé. 1949 és 1955 között ugyanis az egy főre jutó vállalati teljes termelés lényegesen gyorsabban nőtt, mint az egy főre jutó nettó termelés. Ez a jelenség több okra vezethető vissza. Növekedett és nem is minden esetben gazdaságilag indokolt módon a vállalatok közötti kooperáció, romlott a termelés gazdaságossága és növekedett az anyagfelhasználás; az új termékek árának (a változatlan árnak is) megállapítása a régi termékeknek megfelelő árszínvonalnál magasabb szinten történt. A rendelkezésre álló adatok — noha mint említettük, megbízhatóságuk iparáganként eltérő — arra engednek következtetni, hogy ez a jelenség az elmúlt 2—3 évben

már nem mutatkozott, sőt hogy a nettó termelés növekedése a vállalati teljes termelés növekedését némileg meg is haladta.

A munkatermelékenység mérési módszerének további javítása során — a konferencia állásfoglalása szerint — nagy gondot kell fordítani az egyes gyártmányok *munkaigényességének* mérésére. Ebben az irányban fontos kezdeményezésekről számoltak be a konferencia külföldi és hazai résztvevői. A Szovjetunióban azzal kísérleteznek, hogy a termelékenységet az egyes gyártmányok munkaigényessége alapján mérik és tervezik, sőt hogy a tervezésnek egységes rendszerét alakítsák ki a munkaigényesség alapján a vállalatoktól egészen a Goszplanig. Az NDK-ban „Zeitsummenmethode” elnevezés alatt dolgoztak ki rendszert a termelékenység mérésére a munkaigényesség alapján és lényegileg hasonló módszert követ a magyar Statisztikai Hivatal a munkatermelékenység ún. „közvetlen” mérésénél. Ennek a módszernek különös jelentősége abban áll, hogy segítségével a holtmunka változása által előidézett torzítások jórészt kiküszöbölhetők anélkül, hogy a nettó termelés mérésének sok tekintetben és különösen vállalati méretekben meglehetősen bizonytalan módszeréhez kellene folyamodni. Ezenkívül ez a módszer lehetővé tesz nemcsak időbeli, dinamikus, hanem vállalatközi, tehát térbeli összehasonlításokat is, hazai és nemzetközi méretekben egyaránt. Végül különös jelentőséget ad a fenti módszernek az a tény is, hogy leginkább ez teszi lehetővé a termelékenységre ható különböző tényezők befolyásának külön-külön történő kimutatását, így a termelékenység változása okainak elemzését és ezen keresztül tervezését is elősegíti.

A konferencia résztvevőinek egységes álláspontja szerint feltétlenül szükséges a holtmunka változásának figyelembevétele a termelékenység mérésénél. A technikai haladás mai szakaszában bizonyos iparágaknál, illetőleg bizonyos időszakokban az is előfordul, hogy a társadalmi munkaráfordítások csökkenését nagyjából a holtmunka megtakarítása eredményezi. Abban azonban már nem volt az álláspont egészen egységes, hogyan történjen a holtmunkaváltozás figyelembevétele és egyáltalán a munkatermelékenység mérése keretében történjen-e ennek figyelembevétele.

Az értekezleten résztvevő közgazdászok többségének véleménye szerint azonban kívánatos egy olyan mutatószám kialakítása, amely tükrözi az összes társadalmi munkaráfordítások alakulását, tehát az élő- és a tárgyiasult munkaráfordítás alakulását együttesen. Ebből a szempontból fontos módszer az egy munkásra vagy egy munkaóra jutó nettó termelés alakulásának megfigyelése. Ez a módszer többek szerint nemcsak gyakorlati okokból, a bruttó termelékenységi mutatószám ismert hibáinak kiküszöbölése miatt szükséges, hanem *elvi, tudományos megfontolások alapján is egyedül helyes.*

A nettó termelékenységi mutatószám gyakorlati használhatósága tekintetében már ismét nem volt teljes az egyetértés; többek véleménye szerint a nettó mutatószám mérésével járó nehézségek miatt még sokáig a

bruttó mutatószám lesz az alapvető. Nyilvánvaló volt egyébként, hogy a tárgyiasult munkafelhasználás változásának figyelembevételére számos kisegítő eszköz alkalmazása célszerű, elsősorban a termékegységre jutó anyagfelhasználás természetes mértékegységben történő megfigyelése.

Teljes egyetértés volt abban, hogy a munkatermelékenység mérésének a legfontosabb célja a termelékenység növelése tartalékainak feltárása és így a munkatermelékenység tényleges növelésének elősegítése. Éppen a tartalékok feltárásának fontossága ad különös jelentőséget a termelékenységi színvonalak összehasonlításának mind a vállalatok között, mind nemzetközi méretekben. A termelékenységgel kapcsolatos vizsgálatok, elméleti és gyakorlati munka egyik legfőbb területe a közeljövőben a munkatermelékenység nemzetközi összehasonlítása, mégpedig elsősorban a szocialista országok közötti összehasonlítás, kell legyen.

A konferencián több hozzászóló igen érdekes gyakorlati példákkal bizonyította, hogy a termelékenység növelésének fontos olyan — zömben szervezési — tartalékaival rendelkezünk, amelyek kihasználásához viszonylag kevés beruházás szükséges és hogy ezek a beruházások igen gyorsan megtérülhetnek. Ennek a ténynek a figyelembevételével kell értékelni azt az ismert és elfogadott megállapítást, hogy a termelékenység növelésének legfőbb tényezője a technikai színvonal emelése.

Ami a munka termelékenységének tervezését illeti, ennek fontosságát a kérdésben felszólalók általában hangsúlyozták. Különbséget kell azonban tenni a termelékenységi mutatószámok megtervezése és a vállalatok felé történő kötelező kiadása között. Az elmúlt évek hazai tapasztalatai azt bizonyítják, hogy nem szükséges minden tervezett mutatószámot kötelező vállalati mutatószámként kiadni, sőt hogy el is lehet tekinteni attól, hogy a vállalatok számára kötelező munkatermelékenységi mutatószámot adjanak ki. A munkatermelékenység növelését olyan vállalati tervek is biztosíthatják, amelyeknél elsősorban a gazdaságosság növelésére helyezik a fő súlyt.

*

A mezőgazdasági tagozat vitáját *Erdei Ferenc* akadémikus és *Lázár Vilmos* egyetemi tanár, a mezőgazdasági tudományok doktora vezette. A következő előadásokat vitatták meg:

Kelemen Zoltán, az MTA Közgazdaságtudományi Intézet tudományos munkatársa, kandidátus: A munkatermelékenységének tervezése a mezőgazdaságban.

Makaruk Ludwig—Siebenfreud Kurt, az MTA Közgazdaságtudományi Intézet tudományos munkatársai: A munkatermelékenység alakulása a magyar mezőgazdaságban 1949—1957. évek között.

Csete László, az MTA Mezőgazdasági Üzemszervezési Intézet osztályvezetője, kandidátus: A munkatermelékenység egyes kérdései a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben.

Dr. Markó Lajos, az MTA Mezőgazdasági Üzemszervezési Intézete tudományos munkatársa: A munkatermelékenység és a belterjesség összefüggései a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben.

Horváth Lajos, az MTA Közgazdaságtudományi Intézete osztályvezetője: A munkatermelékenység nemzetközi összehasonlítása a mezőgazdaságban.

Kazimierz Sokolowski, a Lengyel Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének docense: A munkatermelékenység mérése a mezőgazdaságban.

Dr. Kölber László, az Állami Gazdaságok Üzemszervezési Kutató Intézetének igazgatóhelyettese: A munkatermelékenység alakulásának és mérési módszerének egyes kérdései az állami gazdaságokban.

Prof. dr. Propoki Kiranov, a Bolgár Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének osztályvezetője: A munka termelékenysége a mezőgazdaságban.

Herbert Winckelmann, az NDK Statisztikai Hivatala munkatársa: A munka termelékenységének alakulása az NDK szocialista mezőgazdaságában és annak célszerű megállapítása.

Petr. P. Masztikov professzor, a szviscsovi Pénzügyi-Gazdasági Főiskola tanszékvezető tanára: Kísérlet a munkatermelékenység pontosabb mérésére a mezőgazdaságban.

A vitában a vitavezetőkön és a referátumok szerzőin kívül felszólaltak: *Fekete György*, az Állami Gazdaságok Főigazgatósága osztályvezetője, *Pillis Pál*, a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola docense, *Sebestyén József*, az MTA Mezőgazdasági Üzemszervezési Intézete tudományos munkatársa, *Garamvölgyi Károly*, az MSZMP Központi Bizottsága mezőgazdasági osztályának munkatársa, *Horn Artur*, az Állattenyésztési Kutatóintézet tudományos munkatársa, *Csákány István*, az MTA Közgazdaságtudományi Intézete tudományos munkatársa, *Gönczi Iván*, a Debreceni Mezőgazdasági Akadémia docense, *Witthen Béla*, az MTA Mezőgazdasági Üzemszervezési Intézete tudományos munkatársa, *Nagy János*, a Földművelésügyi Minisztérium Mezőgazdasági Szervezési Intézetének tudományos segédmunkatársa, *Kulin Sándor* egyetemi tanár, *Keszthelyi Mezőgazdasági Kutatóintézet*, *Hont János*, a Földművelésügyi Minisztérium főosztályvezetője, *Augusztinovics Győző*, az MTA Közgazdaságtudományi Intézete tudományos munkatársa, *Lukács László*, az Országos Tervhivatal csoportvezetőfőmérnöke, *Peregi Sándor*, az Állami Gazdaságok Üzemszervezési Intézete tudományos munkatársa, *Béki László*, a Földművelésügyi Minisztérium Mezőgazdasági Szervezési Intézete tudományos munkatársa, *Hellei András*, az Állami Gazdaságok Üzemszervezési Intézete tudományos munkatársa, *Latkovics György*, a Földművelésügyi Minisztérium Mezőgazdasági Szervezési Intézete igazgatója, *Tószegi Zoltán*, az Állami Gazdaságok Főigazgatósága osztályvezetője, *Kalocsai Ferenc*, az Állami Gaz-

daságok Főigazgatósága főelőadója, *Dobos Károly*, az Agrártudományi Egyetem (Gödöllő) docense.

A vitában foglalkoztak a termelékenység fogalmával, értelmezésével. E tekintetben nem alakult ki egységes vélemény. Egyesek szerint csak az élőmunka termelékenységét kell vizsgálni, mások szerint az élő- és holtmunka együttes felhasználását is. Abban viszont eléggé egységes volt a vélemény, hogy a munka termelékenységét sokféle mutató segítségével kell figyelemmel kísérni. *Siebenfreud Kurt* és *Makaruk Ludwig* 3 féle mutatót javasoltak és számoltak ki. Az egyik a munka termelékenységét a bruttó termelési érték, a másik az ún. *mezőgazdasági nettó termelési érték* (a bruttó termelésből levonva a mezőgazdasági eredetű holtmunka-ráfordítások értékét), a harmadik a nettó termelési érték alapján méri. Felhívták a figyelmet az ún. részleges termelékenységi mutatók fontosságára, ahol a termelékenységet nem a termékmennyiség segítségével, hanem egy-egy munkafolyamat eredményességével mérik (*Csete László*), mint például egy katasztrális hold terület szántása vagy aratása.

A mezőgazdaságban komoly problémát jelent egyrészt a termelékenység méréséhez szükséges adatszolgáltatás megfelelő színvonalának biztosítása (*Kölber László*), az üzemi és nemzetközi összehasonlításhoz szükséges egyöntetűség megteremtése, valamint az a probléma, hogy hazánkban a művelhető mezőgazdasági terület korlátozott volta következtében nemcsak az egy munkásra jutó termésnek, hanem a terület egységére jutó termésnek, tehát nemcsak a termelékenységnek, hanem a termékenységnek is jelentősége van. Ebben a vonatkozásban vita folyt a termékenység és a termelékenység, illetőleg a mezőgazdaság belterjesítése és a termelékenység növekedése kérdéséről.

*

A konferencia hasznos kapcsolatok létrehozását tette lehetővé elsősorban a tanácskozás külföldi vendégei és a hazai közgazdászok, de részben a külföldi vendégek között is. A konferencia vendégei megbeszéléseket folytattak több hazai intézményünkben, így az Országos Tervhivatalban, a Központi Statisztikai Hivatalban, a Közgazdaságtudományi Intézetben és több gyárat, valamint termelőszövetkezetet látogattak meg. Érdekes tájékoztató megbeszélésekre is sor került, például a Szovjetunió, az NDK közgazdászai és néhány magyar közgazdász között.

A konferencia fontosságát és eredményességét mutatja, hogy a baráti országok közgazdasági folyóiratai is alaposan kívánnak az elhangzott vitával foglalkozni. Eddig már a *Voproszi Ekonomiki*, a *Szocialiszticeszkij Trud*, a *Vesztnyik Statistiki* és a *Wirtschaftswissenschaft* című folyóiratok jelentették be szándékukat, hogy olvasóközönségüknek a konferenciáról megfelelő cikkekben számoljanak be.

C. Gy.